

Львівської області щільність відправлених грошових переказів є нижчий ніж в цілому по Україні.

Необхідно відмітити, що на відміну від показників щільності відправлених листів та посилок, основну частку поштових грошових переказів відправляють фізичні особи. Відповідно на щільність відправлених поштових грошових переказів впливають такі чинники: доходи громадян, національний склад, та інші чинники.

Геопросторовий аналіз поштових відправлень у Львівській області показав, що в значній мірі показники щільності поштових грошових переказів та посилок є значно нижчий ніж в цілому по Україні. Особливо відсталими в цьому відношенні є Турківський, Перемишлянський, Мостиський, Городоцький та інші регіони. Проведені дослідження також показали, що високі показники поштових відправлень є характерні для тих регіонів де відносно вищі показники міського населення, середньомісячна заробітна плата, рівень зайнятості, кількість працюючих підприємств тощо.

Література:

1. Статистичний щорічник Львівської області за 2002 рік. Частина II./Під керівництвом С.Матковського. – Львів: ЛОУС, 2003. – 381 с.
2. Статистичний збірник “Зв’язок Львівської області у 2002 році”. – Львів: ЛОУС, 2003. – 36 с.
3. Мухін В.Г. Темпи зростання галузі: факти засвідчують//Зв’язок. – Київ, 2003. – №2. – с.4.

Summary:

The article shows the results of geopastorical investigation of postal sending in different areas of Lviv Region. The analysis of the density of the sent letters, parcels and postal money orders in Lviv Region is done. The indicators of the density of postal sending over Ukraine and Lviv Region are compared in the article.

УДК 911.3

Ірина ВАНДА

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНО ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ

Перебіг трансформаційних процесів в Україні супроводжується посиленням просторової диференціації соціально-економічного розвитку регіонів. Проблемні регіони, зокрема депресивні, перебувають в полі зору практиків і науковців, оскільки загрожують адаптації держави до нових суспільно-економічних умов та її стабільності.

Необхідність вивчення суспільно-географічних особливостей депресивних регіонів зумовлена наступними міркуваннями. По-перше, набір рис (ознак) використовується для виділення депресивних регіонів. Пропонується наступна схема діагностування: на основі вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду задається перелік типових депресивних регіонів із зазначенням характерних особливостей кожного типу; розробляються критерії належності територіальних одиниць до кожного типу; методом розпізнавання образів формуються типологічні угруповання; кожна з територіальних одиниць певного типу на основі зваження показників індикаторів отримує оцінку ступеня депресивності; відбираються найбільш кризові ареали [8, С.76]. По-друге, економічно депресивні регіони володіють внутрішнім потенціалом, для активізації якого потрібна зовнішня допомога. Побудова схеми санації здійснюється з обов’язковим врахуванням особливостей розвитку депресивних регіонів [5].

Депресивні регіони виступають об’єктом дослідження українських та російських

науковців лише з сер. 90-х рр. Основна увага приділяється методичним засадам виділення економічно депресивних регіонів [4, 6, 7, 9], а також окресленню умов подолання депресивності [3, 5].

Проте суспільно-географічні ознаки економічно депресивних регіонів чітко не виділялися, оскільки їх вивченню увагу приділяли переважно фахівці економічної галузі.

Завданням даної публікації є: виходячи з сучасного розуміння понять “депресивного” і “економічно депресивного” регіону, та узагальнивши напрацювання українських і російських вчених, виділити суспільно-географічні риси економічно депресивних регіонів.

Вихідним моментом для виділення суспільно-географічних особливостей є визначення економічно депресивного регіону [2]. Це територія, яка в силу дії економічної кризи втратила набутий рівень соціально-економічного розвитку, можливості саморозвитку і неспроможна подолати такий стан без зовнішньої допомоги.

Як бачимо з таблиці 1, спеціалісти виділяють від 7 до 12 рис, наявність яких є ознакою депресивності регіону (у дев'ятому стовпчику наведено авторське бачення суспільно-географічних особливостей економічно депресивних регіонів).

Незважаючи на значний розкид у визначенні окремих ознак як притаманних для досліджуваних регіонів, спостерігається певне спільне бачення на феномен економічно депресивного регіону. Ознака *спаду виробництва* за період останніх 5–10 чи більше років, наведена в усіх проаналізованих джерелах. У працях 90-х рр. щодо нових незалежних держав період спаду визначається, як правило, 10 років, тоді як Артоболевський вважає, що економічно депресивними є регіони, спад у яких відбувся 30–50 років тому і з того часу триває затяжна криза (правда, стлумачення стосується старопромислових районів Західної Європи).

В усіх проаналізованих працях визначається також, що економічно депресивним регіонам притаманні *низькі темпи економічного росту* (або їх відсутність) та *низький рівень особистих доходів*.

Економічно депресивні регіони відзначаються низьким рівнем особистих доходів, збільшеною часткою населення, сукупний дохід якого є нижчим за встановлену межу бідності.

Незаперечність названих суспільно-географічних ознак зумовлена генезисом економічно депресивних регіонів. Вичерпання потенціалу для саморозвитку або нездатність пристосуватися до нових умов функціонування спричинюють стійку тенденцію падіння (чи застою) економічної активності. Структурні зміни в економіці (науково-технічний прогрес, зміна сировинної бази, ринків збуту продукції, нові виробники при наявності диспропорцій між галузями) безпосередньо впливають на появу економічно депресивних регіонів.

Суспільно-географічні особливості економічно депресивних регіонів зумовлені особливостями соціально-економічних процесів, що мають місце в регіоні. Економічний занепад спричинює ланцюгову реакцію негативних наслідків, які діють на різні сфери, зокрема і соціальне життя регіону. Спад та зупинка виробничого процесу на підприємстві зумовлює скорочення доходів населення внаслідок зменшення і невиплат заробітної платні, вивільняють працівники, які втрачають джерело доходів. Це веде до звуження місцевого споживчого ринку, падіння обсягів виробництва в обслуговуючих галузях.

У шести з семи робіт особливістю економічно депресивних регіонів названо *високий рівень безробіття*. Лише Ляшевська Н.М. вказує, що збільшений рівень безробіття характерний для усіх регіонів нових незалежних держав, і тому не може розглядатися як особливість притаманна тільки депресивним регіонам. На нашу думку, стан ринку праці є однією з найяскравіших характеристик соціально-економічного стану регіону, оскільки праця людей є запорукою добробуту населення та чишиком економічного зростання. У економічно депресивних регіонах безробіття має застійний характер (тривалістю понад 1 рік), і особливо високе серед найуразливіших категорій – молоді, жінок, осіб передпенсійного віку. Проблеми на ринку праці визначають соціальне напруження в регіоні.

Суспільно-географічні риси економічно депресивних регіонів

	Павлов Ю.М. (1973)	Артоблевський С.С. (1989)	Ляшевська Н.М. (1994)	Куперптах В.Л., Ягольниць М.А., Соколов В.М., Суспіцин С.А (1995)	Лексін В.М., Шведов О.М. (1995)	Проект "Концепції державної регіональної політики України" (2000)	Розробки Міністерства економіки України (2000)		
висока частка осіб старших вікових груп	+						+		2
високий рівень безробіття	+	+		+	+	+	+	+	7
високий ступінь дотаційності бюджету				+	+	+	+	+	5
від'ємний природний приріст населення	+						+		2
гіпертрофована (моногалузева) структура господарства		-	+				+	-	4
значний спад виробництва (за 5 – 10 років)	+	-	+	+	+	+	-	-	8
міграційний відтік населення	+	+			+	+	-	+	6
незадовільний стан довкілля		-	+	+	+		-	-	6
низька густина населення	+			+					2
низька забезпеченість населення соціальним обслуговуванням			+	+		-	+	+	5
низька продуктивність праці	+								1
низький рівень особистих доходів	+	+	+	+	+	+	+	+	8
низький рівень безпеки життя				+			+		2
низький рівень інвестицій (капіталовкладень)	+		+	+	+			+	5
низькі темпи економічного росту	+	+	+	+	+	+	+	+	8
	Σ 10	7	7	10	8	7	12	10	

У п'яти з семи досліджень як наявна ознака наведено міграційний відтік населення, низька забезпеченість соціальними послугами і незадовільний стан довкілля.

Відсутність або низькі темпи економічного росту і прибутку економічної сфери сповільнюють розвиток соціальної інфраструктури. Продовження ланцюга негативних наслідків: незадовільні умови загальної і професійної освіти призводить до відставання росту кваліфікації кадрів; низький рівень соціального обслуговування – складність залучення кваліфікованих кадрів; низька кваліфікація кадрів зумовлює невисоку продуктивність праці, отже, гальмується можливість економічного росту. Такі негативні причини – наслідки у своєму взаємозв'язку динамічно посилюють одна одну. Стан соціальної інфраструктури характеризується якісно низьким розвитком: представлена (наявна) мережа закладів обслуговування, що збереглася з часів колишнього високого розвитку регіону, проте вона

знаходиться у кризовому стані, оскільки початково знизився попит на послуги через відсутність доходів, а після 5-10 річного терміну рівень послуг не відповідає споживчим вимогам.

Населення специфічно реагує на невирішеність соціально-економічних проблем: відбувається міграційний відтік населення, перш за все молоді й осіб з високою кваліфікацією, що негативно відбивається на перспективах розвитку регіону.

Економічно депресивні регіони, як правило, мають погіршену екологічну ситуацію. Взаємодія природи і суспільства – це постійне розв'язання суперечностей між необхідністю зберегти природний потенціал та потребою його використовувати. Характер і напрям природокористування у попередні десятиліття призвели до порушення екологічної рівноваги, погіршення якості довкілля, формування його незадовільного стану (підвищеного рівня антропогенного тиску), негативного впливу довкілля на стан здоров'я людини (особливо у районах інтенсивного економічного розвитку, якими були сучасні депресивні регіони).

У чотирьох відзначається *дотаційність бюджетно-фінансової сфери* регіону (тобто неможливість забезпечення мінімально необхідних потреб без державної допомоги), а також *низький рівень капіталовкладень* у господарство регіону. Економічно депресивні регіони характеризуються недостатнім обсягом капіталовкладень, оскільки є непривабливими для інвестування. Внаслідок недостатньої кількості капіталовкладень знижуються темпи росту виробництва, поглиблюється криза.

Вважаємо, що *різке переважання однієї галузі* у структурі господарства є важливою передумовою виникнення депресивних регіонів, а тому і їхньою притаманною суспільно-географічною рисою. Депресивність в першу чергу торкається регіонів з монофункціональною структурою економіки, зокрема з різким переважанням однієї галузі важкої промисловості. Поліфункціональні регіони з високим ступенем забезпечення соціальної та виробничої інфраструктури мають більшу стійкість щодо змін економіки, сприйнятливість до нововведень, тому їм часто вдається уникнути тривалої й глибокої кризи. Характерною рисою появи економічно депресивного регіону (внаслідок структурної кризи) є занепад основної галузі спеціалізації (районоформулою, на яку орієнтовані всі інші галузі господарства).

На нашу думку, інші представлені у таблиці ознаки є похідними від вищезгаданих і пов'язаними (такі як *висока частка осіб старшого віку* та *від'ємний природний приріст населення*). *Низька густина населення* не притаманна депресивним регіонам, оскільки у попередні роки розвиток господарства вимагав зосередження населення (трудова ресурсів). Навпаки, депресивність торкається життя значної кількості населення, а показник густоти населення є відносним (розрахунковим) від абсолютних – кількості населення та площі регіону. *Низька продуктивність праці* не виділяється нами як суспільно-географічна ознака, оскільки є виробничою, розрахунковою для кожного підприємства зокрема.

Рівень безпеки життя розглядається у розробках Міністерства економіки України як узагальнення викидів у атмосферу, смертності від екзогенних причин та рівня злочинності, а у розробках Сибірського відділення Російської АН – як соціально-політичний клімат (різкі зміни влади, поворот курсу реформ, загострення зовнішньополітичної обстановки, наявність приховуваних джерел ризику для здоров'я людей). Погоджуємося, що низький рівень безпеки життя (у розумінні підвищеної злочинності) є рисою життя у депресивному регіоні, проте зважаючи на розбіжностях у трактуванні цієї ознаки не наводимо її у таблиці як власну позицію.

В умовах економічної кризи, що охоплює цілу державу, негативні суспільно-географічні особливості та механізми їх виникнення представлені у переважній більшості регіонів. Депресивні території характеризуються відносно найвищими темпами спаду виробництва, зниження рівня життя, паростання негативних тенденцій в соціальній, трудовій, екологічній сферах. Виникнення економічно депресивних регіонів зумовлене

економічною кризою. У випадку деформованої галузевої структури господарства загроза депресивності є вищою, ніж при диверсифікованій галузевій структурі.

В науковій літературі, а також прикладних розробках виділяється широке коло особливостей економічно депресивних регіонів. Характерні риси економічно депресивних регіонів виявляються в усіх сферах: господарській, фінансово-бюджетній, демогеографічній, екологічній, і мають проблемний характер. Переважна більшість їх виражена загрозливою соціальною ситуацією.

Первинні ознаки виділення депресивних регіонів, такі як: значний економічний спад, низький рівень життя населення та високий рівень безробіття, і надалі затишаються провідними. Ознакою виходу регіону із депресивного стану є ліквідація зазначених вище суспільно-географічних особливостей.

Виділення суспільно-географічних особливостей економічно депресивних регіонів дозволяє: по-перше, вибирати показники для виокремлення регіонів, які б характеризували їх у період депресії; по-друге, формувати регіональну базу даних з особливою деталізацією інформації щодо особливостей, притаманних економічно депресивним регіонам; по-третє, врахування особливостей виразу кризового стану у регіоні при активізації його розвитку.

Література:

1. Артоболевский С.С. Цели, объекты и методы региональной политики в развитых капиталистических странах // Изв. АН СССР. Сер. географ. – 1989. – №4. – С. 77–84.
2. Ванда І. До визначення поняття “депресивний регіон” / Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. – Серія: Географія. №2. 2000. – С. 50-54.
3. Концепція державної регіональної політики України / Проект. – К., 2000. – 18 с. машинопис.
4. Куперштох В.Л., Соколов В.М., Суспицын С.А., Ягольницер М.А. Методические основы выделения депрессивных и отсталых регионов // Регион: экономика и социология. – 1996. – №2. – С. 3–33.
5. Лексин В.Н., Швецов А.Н. Приоритеты региональной политики. Депрессивные территории и механизмы их санации // Рос. эконом. журн. – № 1. – 1995. – С. 31–39.
6. Ляшевская М.Н. Проблемы выделения депрессивных районов России // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 5. География. – 1994. – №2. – С. 16–22.
7. Методика обчислення показників для визначення депресивних регіонів. – 10 с. машинопис.
8. Региональные исследования за рубежом / Под ред. Ю.М. Павлова, Э.Б. Алаева. – М.: Наука, 1973. – 304 с.
9. Розробка економіко-організаційних механізмів стимулювання соціально-економічного розвитку депресивних регіонів. Етап III. Опрацювання форм і механізмів державної підтримки депресивних регіонів. Відбір індикаторів за якими визначаються депресивні регіони / Звіт про науково-дослідну роботу. – К., 2000. – 26 с. машинопис.

Summary:

Iryna Vanda. HUMAN-GEOGRAPHICAL FEATURES OF THE ECONOMICALLY DEPRESSED REGIONS.

On the bases of existing publication on depressed regions development and the modern understanding the term “economically depressed region”, the list of its human geographical features is elaborated. The author’s position on this issue is presented. The economically depressed region arising is caused by economic crises, but the features can be found also in social and ecologic spheres, and have the problems character. The economic declining, low population life level and high unemployment rate are the most significant features of the economically depressed regions.